



**Atf:** Örcen, S. ve İsmet, B. (2024). Antik Grek ve Orta Çağ'da Ontolojik ve Epistemolojik Eksende Görsel Düşünme. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, ....

**Citation:** Örcen, S. & İsmet, B. (2024). Visual Thinking on the Ontological and Epistemological Axis in Ancient Greek and the Middle Age. *Vankulu Journal of Social Studies*, ....

Araştırma Makalesi / Research Article

Sefer ÖRCEN\*  
Burçak İSMET\*\*

\*Yüksek Lisans Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bilim Dalı, Van/Türkiye.

\*Graduate Student, Department of Philosophy, Van/Türkiye.

orcensefer@gmail.com ORCID: 0000-0002-6099-7725

\*\*Dr. Öğr. Ü. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bilim Dalı, Sistematiik Felsefe Anabilim Dalı, Van/Türkiye.

\*\*Assoc. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Van/Türkiye.

bur1978@yahoo.com ORCID: 0000-0001-9303-7977

Antik Grek ve Orta Çağ'da Ontolojik ve Epistemolojik Eksende Görsel Düşünme

Visual Thinking on the Ontological and Epistemological Axis in  
Ancient Greek and the Middle Age

Öz

Bu çalışmada, Antik Grek ve Orta Çağ düşünürlerinin bakış açılarıyla ontolojik ve epistemolojik eksende Görsel Düşünme'nin gelişimi irdelenmiştir. Düşünme etkinliğinde Antik Grek'ten Orta Çağ'a, gelene kadar, "tikeller-tümeller" konusu daima gündemde olmuştur. Antik Grek Çağı, Platon ve Aristoteles felsefelerinde tümellerin kavramsal oluşumuna ilişkin öncel bir incelemeye gidilebilir. Buradaki sorun, soyut ve evrensel olan zihin kavramı ile zihnin dışındaki nesnel, somut ve tikel varlıkların gerçekliğinin sorgulanması gerekliliğidir. Bu yaklaşımla, Orta Çağ'ın skolastik felsefesine katkısının bir sonucu olarak ortaya çıkan "Nominalizm (Adcılık)" olgusuyla, tümeller kavramının tikel nesnelere olan ilişkisi yeni bir boyut kazanmıştır. Platon, tikeller ve tümeller ayırımında, tümelleri idealar kuramı içinde görmüş olmasına rağmen, Aristoteles'e göre tümeller nesnelere ilişkilidir. Özellikle Aristoteles'in, bir nesnenin gerçekliğini hakiki ve kalıcı doğasına bağlaması temelinde, algılama ile akıl yürütme karşıtlığını kavramış olan Grek filozofları öğretilerinin Batı düşüncesinde yer alması ve uygulanması konusunda yeterli bir şekilde benimsendiğini söylemek olanaklıdır. Orta Çağ filozofları, tümeller tartışmasını Platon'la "Katı Kavram Realizmi", Aristoteles ile "İlimli Kavram Realizmi" ve gerçek olanın tikeller olduğunu kabul edenler olarak "Nominalizm" le örtüştürmüştür. Sonuçta, ilk sorgulamalarla Antik Grek'ten Orta Çağ'a tikel-tümel kavramının açıklığa kavuşturulması çabası, günümüzde, görmenin seçiciliğinden, düşünceden koparılmış algı, bilme yetisi, algı ve sınırlanmış algı değişimine evrilmiş ve Görsel Düşünme için bir temel oluşturmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Antik Grek, Epistemoloji, Görsel Düşünme, Ontoloji, Orta Çağ

Abstract

In this study, the development of Visual Thinking was examined on the ontological and epistemological axis from the perspectives of Ancient Greek and Middle Age thinkers. From Ancient Greece to the Middle Ages, the subject of "particulars-universals" has always been on the agenda in thinking activity. A preliminary examination can be made regarding the conceptual formation of universals in the ancient Greek philosophies of Plato and Aristotle. The problem here is the need to question the concept of mind, which is abstract and universal, and the reality of objective, concrete and particular entities outside the mind. With this approach, the relationship of the concept of universals with particular objects has gained a new dimension with the phenomenon of "Nominalism", which emerged as a result of its contribution to the scholastic philosophy of the Middle Ages. Although Plato, in his distinction between particulars and universals, saw universals within the concept of ideas, according to Aristotle, universals are related to objects. It is possible to say that the teachings of the Greek philosophers, who grasped the opposition between perception and reasoning, especially on the basis of Aristotle's

linking the reality of an object to its true and permanent nature, were adequately adopted in Western thought and implemented. Medieval philosophers overlapped the discussion of universals with "Subjective Realism" with Plato, "Objective Realism" with Aristotle, and "Nominalism" with those who accepted that what is real is particulars. As a result, the effort to clarify the concept of particular-universal from the Ancient Greek to the Middle Ages with the first inquiries has formed a basis for Visual Thinking, which has evolved from the selectivity of vision to the change of perception, the ability to know, perception and limited perception disconnected from thought.

**Keywords:** Ancient Greece, Epistemology, Middle Age, Ontology, Visual Thinking

## Giriş

Bu çalışmada, Rudolf Arnheim'in "Görsel Düşünme" kitabında yer alan, görme duyusu temelinde görsel düşüncenin kavramsal köklerinin nereye kadar indiğine yönelik ilgili konuların ortaya konulması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır (Arnheim, 2021). Arnheim, görsel algıyı bilmeye dayalı bir etkinlik olarak ele almakla XVIII. yüzyıl felsefesinde algılamadan estetiğe değişim için, sanatlara olan yönelimin duyuların irdelenmesi ile kazanılmış olduğunu vurgulamıştır. Algılama ve düşünmenin ayrılmaz bir biçimde iç içe geçtiği bir süreci gördüğünden söz eden yazar; deneyimleriyle algı ve görme hakkında duyuların ortamı anlamayı sağlamasına ilişkin işleyiş biçiminin, düşünme psikolojisinin tanımladığı işlemlerin aynısı olduğunu görmüş ve üretken düşüncenin imge dağarcığında gerçekleştiği görüşünden oldukça etkilenmiştir. Bilimsel düşüncede bilgi alanlarında işin ustası olma yetkinliği ile sorgulayıcı ve şüpheli bir yüzleşmenin devrede olmasından söz edilebilir. Bu yaklaşım içinde sanatçılar ve teorik çalışma yapanlar, duyuların ve aklın yeniden birleşmesine geline süreci merakla izlemişlerdir. Felsefe ya da bilimde üretken düşünme, imgelerin şekillendirilmesiyle özdeşleştirildiğinde akıl yürütmeden kuramlara ve imgelemenin duyusal biçimden çıkarılmasına geçen dönemlere takılıp kalmıştır. Bunun aşılabilmesi için, keşif ve icatlardaki belirleyici düşünsel faaliyetlere başvurmanın çözüm olacağı düşünülmüştür. Bu arayışla, Görsel Düşünme için görme duyusuyla sınırlı olarak zihnin gerçekten yaratıcı yönlerine odaklanma gerekliliği de ortaya çıkmıştır. Çalışmada, kavramsal bütünlük içinde Görsel Düşünme perspektifinin günümüze kadar olan gelişiminin ortaya konulmasından çok, kökeninin araştırılmasına yönelik Antik Grek ve Orta Çağ'daki ontolojik ve epistemolojik eksenle sorgulaması yapılmıştır. Burada ortaya çıkan en önemli konu "tikeller-tümeller" olmuş ve buna odaklı olarak sürdürülen tartışma, Antik Grek çağında Platon ve Aristoteles düşüncelerinin belirleyiciliğinde Orta Çağ'da Realizm ve Nominalizm yaklaşımlarıyla boyut kazanarak Görsel Düşünme'nin kökeni olarak ele alınmıştır.

## Antik Grek ve Orta Çağ 'da Görsel Düşünmenin Kökeni Üzerine Düşünceler

Görsel Düşünme kavramına ilişkin üzerinde durulacak temel yaklaşım için, Antik Grek çağından XVIII. yüzyıla gelene kadar, daima güncelliğini korumuş olan "tikeller-tümeller" konusuna değinmek yerinde olacaktır. Antik Grek çağının Platon ve Aristoteles felsefelerine bakıldığında, özellikle tümellerin kavramsal oluşumuna ilişkin bir incelemeye gidilebilir. Buradaki sorun, insanın iç dünyasındaki soyut kavramlar ile dışımızdaki somut nesnelere arasında ilişkinin niteliği olmuştur. Bu çerçevede, soyut ve evrensel olan zihin kavramı ve tasarımlarla, zihnin dışındaki nesnel, somut ve tikel varlıkların gerçekliğini sorgulamak gerekir. Tümeller kavramının Orta Çağ'ın Skolastik felsefesine olan katkısı yadsınamaz. Bunun yanında ortaya çıkan Nominalizm (Adcılık) sürecinde tümeller kavramının tikel nesnelere dair ilişkisine dair yapılan tartışmalarla konu aydınlığa kavuşturulabilir. Bu noktadan hareketle Görsel Düşünme'nin kökenine inip onu temellendirmek doğru olacaktır.

Antik Grek felsefesinde Platon'un ideaları gündemde olmuştur. Platon'un idealar öğretisinde; birinci özellikler nesnelere (tikellere), ikinci özellikler ise formlara (tümellere) atfedilmiş ve tümeller bilgisinin idealara ait olduğu ileri sürülmüştür (Korkman, 2018, s. 433). Diğer yandan bu konulara ilişkin olarak Aristoteles ise, tümellerin varlığının özneliği düşüncesiyle tümellerin nesnelere birlikte ele alınmasının doğru olduğundan söz etmiştir. Bu iki anlayış dikkate alındığında; gerek zihinde gerekse dış dünyada tümellerin varlığını kabul etme durumu, dış dünya ile ilişkilendirilecek bir uygunluğu göstermektedir, böylece dış dünyadaki objeler, zihinde keşfedilmiş evrensel formlara bürünmüştür. Aristoteles'in bu anlayışına karşı olarak Platon, ideaların varlıklarından şüphe edilemeyeceğini, nesnelere ise aslında var olmayıp ve zihindekilerle aynı durumda olduklarından söz etmiştir. Bu yaklaşıma göre, tümeller sayesinde tikeller varlıklarını sürdürebilmektedir. Ayrıca Platon, tümellerin mantık, zaman ve metafizik açısından tikellerden daha önce var olduklarını öne sürmektedir. Açıklayıcı olması bakımından kâğıt üzerindeki üçgen ve dörtgen şekilleri örneği verilmektedir. Burada asıl kaynak, insan zihnindeki üçgen ve dörtgen kavramlarında düşünülmektedir. Bir şekilde kâğıt üzerinde olan objelerin büyütülüp küçültülmeleri veya yırtılıp atılmaları, insan zihnindeki bu kavramlarda bir değişikliklik

yaratmaz ya da bunları ortadan kaldırmaz, onlara birer yansıma olarak bakılabilir. Nesnelerin bütününde bir gerçeklikten söz edilemez, ancak ilişkiler bakımından bazı temel ortak noktalardan söz edilebilir. Renklerle örtüşürülen tanımlayıcı nesnelerin durumu gibi düşünüldüğünde renk kavramının ortak payda oluşturması gibi bir öngöründe bulunulabilir (Topaloğlu, 2005, s. 53'den aktaran Kahveci, 2021, s. 364-365).

Platon'un diyaloglarında, gayet farklı ve tedirgin biçimde olsa da kendini dışa vuran belirsiz yan yana duran iki yaklaşımdan söz edilebilir. İlk olarak, nesnel varoluşun kararlı kendiliğine mantıksal bir yöntemle yaklaşım ifade edilmiştir. Yapılan bilge adam nitelemesinde, her yerde dağıntık olarak bulunan şeylerin idealarını inceleyen ve paylaştıkları cinse dair ve de genel özellikleri sezgiler olarak ayırt eden kavramları kullanma becerisi vurgusunun yapıldığı söylem vardır. Bu yaklaşımda ortak özellik olarak "doğrudan görmeye dayalı inanç" söz konusudur. İkinci yaklaşımın devreye girmesinde yeraltı mağarası konusunda açıklanan duruma atıf yapılmaktadır. Öngörülen senaryoda ilk olarak gelip geçen gölgeleri gören tutsaklar serbest bırakılınca nesnelere (görüp hakiki gerçekliğe varmaları ve onlarla yüzleşmeye başlamaları (anımsama öğretisi) anlatılmaktadır. Aslında Platon'un sözünü ettiği "deneyimden gelen bilme" ile anlatmak istediği şey, gözünü hakikate dikmek olmuştur, bu durum sadece zihnin görebildiği, elle tutulamayan, öze ruhun kılavuzluk ettiği yönüyle belirtilmektedir. Platon, duyuşal imgeleri en geniş genellemelerden elle tutulur tikellere doğru ilerleyen hiyerarşiyi tümüyle dışında bırakacak kadar ileriye gitmiştir. Platon'un düşüncelerine yaklaşacak şekilde "Menon" diyalogunda Sokrates, her türlü araştırma ve öğrenmenin anımsamadan başka bir şey olmadığına, ölümsüzlüğe ve defalarca doğmuş olması anlamında ruha gönderme yapar. Sokrates, "Phaidon" diyalogunda duyulara güvenme tehlikesine karşı uyarıda bulunarak, akıl gözünün yitirilmesinden söz eder, bunu da bir algı biçimini korumak için diğer algı biçiminden vazgeçme olarak açıklar. Platon'a karşı Aristoteles, duyuşal deneyimle ilgili tek tek örneklerin toplanması ile kazanılan tavır için tümevarım kavramını ortaya atmıştır. Hayvanların duyuşal deneyimleri "sistematiğe geçirme gücü" ile donatılmış olması, kendi duyularıyla neler algılayabildikleri konusunda bunların bazı türlerde var oluşundan söz eder. Aristoteles'e göre sistematiğe geçirme, yeni bir düzenin oluşması durumuna gelinceye kadar sürer, bu durumla ilerleyen tümevarım sayesinde, soyutlama yaparak daha yüksek cinsler kavrayışına ulaşmak olanaklıdır. Aristoteles, tözün tekil nesnelere başka bir yerde bulunmadığını kabul eden ilk düşünür olmuş, tekil varoluşların ötesinde hiçbir şeyin var olmadığına dair bilginin temelini atmıştır. Ona göre, algılanabilir bir nesnenin ortaya çıkması için bir tümelin, ortamı ya da tözü etkilemesi gerekir, yoksa kendi içinde şekilsiz ve atıl olacaktır.

Tümeller tartışmasının bir gösterge olması durumuyla Platon'un tümelleri nesnelerin önceliğinde araması, Realizm adı verilen yeni bir kavramı doğurmuştur. Realizm, ontolojik ve epistemolojik olmak üzere iki şekilde tanımlanmıştır. Tümelleri ve genel kavramları kendisine konu edinen her şey, Platon'un Güzellik ideasında olduğu gibi ontolojik realizmin kapsamı içinde ele alınmıştır. Epistemolojik realizmde, dış dünyadaki varoluşların gerçekliği kabulü vardır, bu durum idealizm ile zıt kavramları içermektedir. Geline noktada tümellere dönüldüğünde; Aristoteles, Platon'dan ayrılarak tümellerin kendi başlarına varlıkları bulunmadığını, buna karşın tikellerin içinde yerleşik olduklarını söylemiş ve bütün gerçekliğin (ide-form, madde ve hareket vb.) bu varlıklardan oluştuğunu ifade etmiştir. Yine Platon'dan farklı olarak Aristoteles, gerçek denilen alanın belirsiz bir alan olmadığı ve nesnelere dünyasının da gölgelerden ibaret olmadığını vurgulamıştır (Topaloğlu, 2005, s. 55 aktaran Kahveci, 2021, s. 365). Bilginin olanaklı olma durumunu araştıran ve bunu oluş dünyasının dışında konumlandıran Aristoteles, nesnelere, madde ve formlardan oluşan tözlerin dış dünyadaki birlikteliğini savunmuştur. Aristoteles'in "*Birinci Analitikler*" kitabında ortaya koyduğu gibi tümeller nitelemesi bir bakıma Nominalizm'in ortaya çıkışına da temel oluşturmuştur (Kahveci, 2021, s. 365). Antisthenes (M.Ö 444-368)'in bir diyalogunda, "bir at gördüğünü, ancak atlık kavramını göremediğini" sözleriyle Platon'a atfen eleştirisi, Nominalizm düşüncesinin ortaya çıkmasında belirleyici bir tutum olarak görülmüştür. Nesnelerin belirleyiciliği görüşünde olan Stoacılar, kavramlar için anlam ifade eden söylenenlerden başka şey olmadığı konusunda birleşmişlerdir. Epikürcüler'de Stoacılar'a benzer biçimde kavramlar için birer ses olduğu görüşünü savunmuşlardır (Topaloğlu, 2005, s. 55'den aktaran Kahveci, 2021, s. 365).

Buraya kadar anlatılardan, tümeller sorununun nesnelere gibi var olmadıkları odağına yaklaşarak, onların yer, zaman arayışıyla kendilerine erişilmesi bakımından belirsizliklerine gönderme yapılmıştır. Bununla birlikte Platon felsefesinin geleceğe taşınmasında onun izleyicisi durumunda ve yeni Platoncu kimliğiyle gündeme gelen bir düşünür olarak Porphyrios (M.S 233-305)'ün görüşleri arasında tümeller konusu önemli bir yer tutmuştur. Onun tümellere bakışı, Orta Çağ'a damgasını vuracak yaklaşıma bir şekilde Antik Grek misyonu içinde yaklaşarak, ortaya koyduğu eserlerde geliştirdiği düşüncelerle yönlendirici olmuştur. Aristoteles'in *Kategoriler Öğretisine Giriş* ile Porphyrios'un *Isagoge* adlı eserlerinde gelecek çağlara ışık tutacak zihin - bilgi ilişkisi kapsamında ortaya konulanlar oldukça önemlidir. Antik Grek çağdaki başlangıcıyla birlikte akılları kurcalayan soru yalın bir şekilde dile getirilmiştir. Söz konusu olan "Tümeller gerçek midir değil midir?" sorusuyla bu noktada bir yanıtın aranması, geleceğe yönelik olarak düşüncesinin ve bilimin de gelişimini belirleyecek nitelikte olmuştur. Porphyrios, Aristoteles'in *Kategoriler* adlı eserinde yaptığı incelemelerle

yönlendirici temel terimler ve aralarındaki ilişkiler bütününde; örneğin; cins, tür, özellik, ilinek, ayırım gibi tümeller tartışmasının terminolojisi üzerinde durmuştur (Altunya ve Yeşil, 2016, s. 94-95).

Diğer yandan bir başka düşünür Boethius (M.S 447-524), sözü edilen Aristoteles ve Porphyrios'un ortaya koymuş olduğu görüşlere dayanarak tümeller tartışmasına katılmıştır. O, Porphyrios'un belirlediği sorulara, tümellerin fizik nesnelere ortak olması ancak deneyimlerle akıl süzgecinden geçerek soyutlanması sonucunda verilecek bir yanıtın bulunmasının doğru olacağından söz etmiştir. Boethius iki temel soru sormuştur: Cins ve türlerin kendileri bir varlık mıdır? Ya da sadece zihnin soyutlamaları mıdır? Onun bu sorulara yanıtı, "cins ve türler, tikeller içinde bulunurlar ama tikellerin dışında bir varlıkları yoktur" olmuştur. Bu yanıtın anlaşılmalıdır ki, "insan zihni soyutlama gücüyle, tümel kavramları somut bireylerden çekip çıkartabilir ve tümeller algılanabilir nesnelere bulunurlar fakat maddi nesnelere bağımsız olarak düşünülebilirler" söylemi biraz da geleceğe yön vermek için doğru bir perspektifi yansıtır gibi gözükmektedir. Bu perspektifin gerçekliğine ışık tutmuş olan Boethius, Aristotelesçi felsefeye yatkın olmasına rağmen, Yeni Platonculuk ideoloğu Plotinos (M.S 205-270)'un etkisiyle tümellerin içinde toplandığı kendi görüşünü "Tanrı zihninin seyrine dalmaktır" diyerek açıklamıştır (Çüçen, 2010, s. 96 aktaran Kahveci, 2021, s. 367).

Orta Çağ'daki tümellerin niteliği üzerine söylenenlerin bir bakıma Hıristiyanlık dini ideolojisine yön veren Yeni Platonculuk'un önemli aktörlerinden olan Plotinos'un izlediği yolda tümel olanın bilgisinin asıl olduğu düşüncesinin yerleşmiş olması dikkat çekicidir. Çağın önemli düşünürlerinden olan Augustinus (M.S 354-430) un düşüncesinde ön plandaki en önemli figür olarak Tanrı'nın anlaşılmasıyla ve onun gerçekliğinin tartışılmaz olmasıyla, Hıristiyan felsefesinde tümel varlığın anlamı kesinlikle Tanrı ile örtüşmüştür. Orta Çağ'ın düşünme mekaniği içinde; bazı fikir yürütmeler gündeme gelmiştir. Bir anlamda önerme seremonisi içinde, bazı tartışılanlara değinmek gerekirse; a. Tümel varlık var fakat tekilin içinde demek, Tanrı'yı tekil durumuna getirip cisimleştirmektedir, b. Tümel varlık gerçekten yoktur ve tümel denilen bu kavramlar birer dilsel ya da zihinsel soyutlamalardır demek ile de Tanrı'nın varlığından söz etmek zorlaşmaktadır. O halde denilebilir ki, tümellerin varlığı gerçekten Orta Çağ felsefesi için de büyük bir sorun oluşturmuştur (Kahveci, 2021, s. 367).

Orta Çağ felsefesinde tümeller tartışmasında üç farklı yaklaşımdan söz etmek olanaklıdır (Gökberk, 1993, s. 163); 1. Katı Kavram Realizmi: Orta Çağ'da başlıca temsilcileri Saint Augustinus ve Aziz Anselmus'un (M.S 1033-1109) Platon felsefesiyle temellenmiş, tümellerin tikelden ve insan zihninden bağımsız olarak bir gerçekliğinin olduğunu savunan düşünce, 2. İhlımlı Kavram Realizmi: Aristoteles felsefesinden kaynaklanan, Orta Çağ'daki başlıca temsilcileri olarak Petrus Abelardus (1079-1142), Albertus Magnus (1193-1280), Aziz Thomas Aquinas (1225-1274)'ın yer aldığı, tümellerin gerçek olmasına rağmen tikellerden ayrı bir varoluşa sahip olmamasına dayanan düşünce, 3. Nominalizm (Adcılık): Orta Çağ'daki başlıca temsilcileri Roscelinus (1050-1125), Ockhamlı William (1285-1347) olan, realizmin tam karşısı olarak tümellerin ne gerçeklikte ne de zihinde bir gerçekliğe ve varoluşa sahip olmadıklarını, savunan düşünce.

XII. yüzyılda Roscelinus ve Abelardus'un başını çektiği Nominalizm, kavramcılığın karşısında yer almıştır. Roscelinus, gerçek olanın tikel varlıklar olduğu savunusuyla metafiziksel iddiaları ve değişmez ilkeleri bulunan Hıristiyanlığı temelden sarsmış ve din eleştirisinde kullanmıştır. Kilise öğretilerini gerçek kabul etmeyen Roscelinus, kilisedeki bireyi ön plana çıkarmış ve Asli Günah anlayışından çok, kişilerin bireysel inancını önemsemiştir. Bu çıkışıyla kilise tarafından Roscelinus'un, 1092 yılında düşünceleri yasaklanmıştır, böylelikle yaklaşık iki yüz yıl boyunca tümeller konusundaki tartışmadan söz edilmemiştir (Kahveci, 2021, s. 368).

XIV. yüzyıla gelindiğinde Nominalizm akımının yükseldiği dönemde ortaya çıkan düşünür Ockhamlı William'la birlikte Platoncu düşünceden arınarak Aristoteles mantığını düşünce sistematığında yerleştirmeyi amaçlayan bir görüş dinamiği oluşturulmaya çalışılmıştır. William'a göre; a. Tümeller realite değil, sadece birer işaret ve kelimedir, b. Gerçek olan bireydir, c. Bilgi ve inanç ya da dünya ile kilise arasında bir ayırım söz konusudur, d. Rasyonel teoloji imkânsızdır. Bu düşüncelerine rağmen William'ın aslında tümelleri bir kurgu olarak görmeyip ve inancı reddetmemesi kendisini diğer Nominalist düşünürlerden ayırmıştır.

Bir şekilde Yeni Çağ'a aktarılacağı yönüyle vurgusunu yapmak gerekirse; 1. Orta Çağ'ın Nominalizm'ine göre tümel kavramlar sadece zihinsel bir tasarımdır ve gerçekliği yoktur, asıl ve tek var olan da tekillerdir, 2. Her töz, tekil ve bir olduğu için hiçbir tümel de töz olamaz, 3. Zihinden bağımsız tümel yoktur, 4. Tümeller zihinsel boyutta kavramlara karşılık gelirler. Bu anlatıları bütünler biçimde söylenebilir ki cins ve tür, nesnelere ne olduğunu veren formlardır ama kendileri birer öz veya varlık değildirler (Cevizci, 2001, s. 321-324).

Ockhamlı William, önemli bir konuya açıklık getirmiştir, onun “varlıklar gereksiz yere çoğaltılmamalıdır” düşüncesiyle tümellerin varlığını felsefesindeki o meşhur usturasıyla kesip atmıştır. Ockham’ın usturası bilim tarihinde önemli bir yere sahiptir, “Eğer iki hipotez yarışıyor en basit olan tercih edilmelidir” önermesiyle bilimin temel ilkelerinden biri olan basitlik ilkesini ortaya koymuştur. Daha sonra Albertus Magnus, tümeller sorununda gelinen noktada, üç temel kategoriye önererek bir sınıflandırmaya gitmiştir; “nesneden önce (skolastiğin ilk dönemi)”, “nesnenin içinde (skolastiğin yükseliş dönemi)” ve “nesneden sonra (skolastiğin son dönemi)” olarak bir bakıma skolastik felsefenin gelişmesine atıf yapılan üç durumdan söz etmiştir. Bu durumlardan ilki Platoncu, ikincisi Aristotelesçi ve üçüncüsü de Nominalist tümel anlayışı ile örtüşür niteliktedir (Gökberk, 1993, s. 163).

Diğer yandan Skolastikler, XI. ve XII. yüzyıllarda ortaya çıkan tümeller tartışmasını, felsefede yeniden doğuşun ilk belirtisi olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşım ile felsefi sorgulamalarda, hem din hem din dışı ortamların çok önem verdiği Aristoteles mantığı belirleyici olmuştur. XI. ve XII. yüzyılda sermayeciliğin feodallikten ve yeni felsefi kavrayışın da skolastik felsefeden doğmaya başladığını söylemek olanaklıdır. Tarihsel süreç içinde, XVII. ve XVIII. yüzyılın rasyonalistleri olan Duns ve Scotus, duyu iletilerinin karmaşık ve belirsiz olduğunu ve onları netleştirmek için akıl yürütmenin gerekliliğinden söz etmişlerdir. XVIII. yüzyıl düşünürlerinden olan Alexander Gottlieb Baumgarten (1714-1762), “*Aesthetica*” adlı eseriyle estetiği felsefeye kazandırmıştır. Ona göre, öz bakımından insanın hakikati aradığı bilgi yetisi duyuusal bilgileri içerir ve bunu estetik ile incelemektedir. Ayrılmadığı diğer bilgi yetisi olan zihni bilginin açık ve seçik bilgiler alanından söz ederek, bununla da mantığın ilgilendiğini ifade eder. Baumgarten, aslında algının da akıl yürütme gibi mükemmel bir duruma gelebileceğinden söz etmiştir. Denilebilir ki, Rönesans ve Bilimsel Devrim ile Yeni Çağ’a aktarılan bilimsel Nominalizm sayesinde, bilgi arayışında güvenilir bir bilginin aracı olarak gözlem ve deneyle tek tek nesnelere (tikelleri) inceleme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu durum, Doğa bilimlerinin doğuşunu hızlandırmıştır. Ockhamlı William’la birlikte Nominalizm, Rönesans ve Reform zamanına kadar etkisini sürdürmüş ve kilisenin dünyayla ilgili bağlarını koparmış, bir anlamda skolastik düşüncenin sonunu hazırlamıştır (Topaloğlu, 2005, s. 61-62 aktaran Kahveci, 2021, s. 372).

## Tartışma ve Sonuç

Makalede tarihsel süreci içinde Antik Grek’ten Orta Çağ’a gelinen geniş perspektifte ontolojik ve epistemolojik bağlamda ele alınan ve temel oluşturan “tümeller tartışması”, Nominalizm sayesinde bilgi arayışında güvenilir bir bilginin aracı olarak gözlem ve deneyle tek tek nesnelere (tikelleri) inceleme gerekliliğinin ortaya konulmasıyla, bir bakıma Görsel Düşünme kavramının ilk sorgulamalarına zemin oluşturmuştur. Bu varılan durum çerçevesinde, görme duyusunun doğadaki nesnelere olan ilişkisi bağlamında insan, düşünen bir varlık olarak algılarıyla doğadan çıkarsadıklarını anlamlandırarak imgelere dönüştürmüş ve onları tümeller deposu olarak zihinde işleyerek düşünme zenginliğini oluşturmuştur. Milyonlarca yıllık bir serüven sonunda ilk insanın yeryüzünde var olduğunu kanıtlanması, onun her şeyin başlangıcı görmesiyle ve içgüdülerinin şekillenmesiyle anlam kazanması paleoantropologların incelemeleri sonucunda ortaya konulmuştur. Fazla ayrıntıya girmeden, insanın insan olabilmesi için geçirdiği dönemlerle ilkel toplum yapısından tarım devrimine ve geçirdiği uygarlıklar manzumesine, değişim ve dönüşüm zincirine tutunarak düşünebilen bir varlığa ulaşmasındaki “ne, ne zaman, nerede ve nasıl” olduğunu öğrenmek için Eski Çağ’ın Antik Grek dönemine odaklanılmıştır.

Felsefenin başlangıcıyla tarihlenen Antik Grek çağının ilk düşünürleri arasında dikkat çeken Thales’ten başlayarak önceliği Anaksimendros, Anaksimenes, Herakleitos ile doğa filozoflarına vererek doğa ve insan ilişkilerinin ilk öğretileri özümsemiştir. Pisagorcuların göklerle yeryüzündeki varoluşun ilkesel bir ayrımını ortaya koymalarının gizeminde, doğadaki ve insanın var olmasındaki olayların, genel yasalardan çok bireysel nedenlerle yönlendirildiğini söyleyen kavrayışın etkisinin olup olmadığı tartışması yatmaktadır. Elealı filozof Parmenides’in, dünyada değişimin ya da hareketin olmadığına ısrar etmesi, algı ile akıl yürütme ayrımında Demokritos’un gerçekte atomlar ve boşluktan başka bir şey olmadığını yanı sıra sıcak ve soğuk ya da renk duyumlarının uzlaşım sayesinde var olmalarından söz etmesi, nesnel bir dünya gerçeğinin önemli göstergeleri olarak düşünülmüştür. Greklerin kültürleriyle benzer bir evrede Taocu ve Yin-Yang okullarının Çinli düşünürleri, Pisagorcuların gördüklerine ve düşündüklerine benzer şeyleri yaşamış olabilirler. Duyuların güvenilmezliğinin vurgulanmasıyla Sofistlerin felsefi kuşkuculuğunun destekleniyor olması, bölünmemiş fiziksel bir dünyanın kurulmasına katkıda bulunacak ve yeryüzünün kaotik çeşitliliği öznel bir yanlış yorumlamaya yol açabilecekti. İnsanı anlamaya ve onu bir varlık olarak görmeye ve en önemlisi “Nasıl?” sorusunu sorarak Görsel Düşünme kavramının anlamına ulaşma çabasını deneyimlemek, işin en önemli yanını oluşturmaktadır. Batının, fiziksel ile zihinsel olan arasındaki farkı ortaya koyan ayırmadan yararlanması, algılanan dünyanın gerçekte var olanla farklılığının olması, insan için önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Çalışmanın başlarında ayrıntıyla sözü edilen Platon'un idealizmini modern düşünceye sokma çabalarını Arnheim, bilme isteğindeki insanı anlamayı engeller bir duruma getireceğinden söz etmiştir. Bunun yanında, Aristoteles'in tümevarım yöntemiyle soyutlama yapabilmeye olanak sağlaması, içerik bakımından daha geniş kavramlara ulaşmamızı sağlamıştır. Aristoteles, bir nesnenin gerçekliğini hakiki ve kalıcı doğasının olmasına bağlamıştır. Batı düşüncesi, algılama ile akıl yürütme karşıtlığını kavramış olan Grek filozofları öğretilerini benimseyerek onlardan olabildiğince yararlanmışlardır. Duyusal akıl ve akıl yürütme ilişkisi, birbirine muhtaç olmakla birlikte ilke bakımından birbirinden farklı olarak kurulmuştur. Bunun yansıması düzen ve hakikat âleminin Antik Grek ve Orta Çağ'da yeryüzündeki hayatın ötesine yerleştirilmesini düşündürmüştür (Arnheim, 2021, s. 19-27).

Çalışmada temel alınan Platon ve Aristoteles felsefelerinin öğretileri, Antik Grek çağında ontolojik ve epistemolojik ekseninde ortaya konulan felsefenin temel konularından olan tikel-tümel kavramının tartışmasına yön vermiştir. Bu tartışmanın öncelikle zihin, bilinç ve bellek kavramlarının ilişkilendirilmesi ile günümüze değin; görmenin seçiciliğinde, düşünceden koparılmış algı, bilme yetisi algı ve sınırlanmış algı değişimine evrilmesi sonucunda Görsel Düşünme pratiğinde epeyce yol alındığından söz edilebilir. Algı ile düşünce arasındaki bağlantının sistematik bir şekilde kurulması; bilme yetisinin kuramsal düşüncelere ulaşacak bütünsel bir süreç durumuna gelmesine, her düzeyde soyutlama içermesine, görsel düşünenleri soyutlamanın doğası ve anlamı konusunda ayrıntılı bir çalışma yapılmasına yönlendirmiştir. Arnheim, soyutlama için sözcük anlamıyla "olumsuz" u ifade ettiğini; soyutlamak fiiliyle "bir şeyi bir yerden etkin bir şekilde çekip çıkarmak", edilgen hale getirildiğinde de, "bir şeyden çekip çıkarılmak" anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Soyutlamanın bir takım tikel örneklerin içerdiği özelliklerin bütünü olarak tanımlanması, tikel fikirleri derleyip toparlamak ve algıları daha kapsamlı kılmak için zihnin işlevi bakımından ilk etkinliği olarak değerlendirilmiştir. Ayrı bir özellik olarak soyutlamanın genellemeye dayalı ve kavramların temelinde işleyen bir yapılanmaya sahip olduğunu da belirtmek gerekir (Arnheim, 2021, s. 197-208). Soyutlamada, görmek eylemiyle örtüşen imgelemin bellekteki izdüşümlerle anlam kazanması, görenin ya da yorumlayıcının varmak istediği yere kadar kullanımı oldukça önemlidir, böylece daha sonra ulaşılan yerden yeni bir imgeleme ulaşmaya olanak sağlayacaktır. Şüphesiz ki, yorumlayıcı daha anlamlı ve somutlayıcı bir erime ulaştığı zaman yaptığı işten mutlu olacaktır. Ama bu soyutlama olgusu, kapsamlı ağsal ilişkiler bütününe götürecek bir proje kapsamında ele alındığında, sanat içeriği yüksek bir düzeye geleceğinden şüphe duymamak gerekir. Öncelikle, görsel düşünme eyleminde daha benzeşimli imgelemler bir Gestalt ile birleşme durumunda zihnin açıklığı bizi istediğimiz yere götürecektir (Langer, S.K, 1964 aktaran Arnheim, 2021, s. 185).

Yukarıda sözü edilen "Görsel Düşünme" perspektifindeki açıklamalar, kökensel sorgulamalarla örtüşen gelişim kapsamında bazı göndermeleri de ilişkilendirerek bir değerlendirme yapmaya olanak sağlayacaktır. Çalışmada yer yer konusu geçen; duyu organlarının dış dünyadan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri ya da görüntüsü anlamıyla ele alınan imgelerle ilgili bazı özellikleri vurgulamak açıklayıcı olacaktır. Kendi dışında bir şey gösteren her türlü şeylerin yani göstergelerin, gerçek dünyada gösterdikleri varlıklara, nesnelere ve durumlarına atıf yapıldığında; onların zihinde uyandırdığı izlenim yani gerçekleştirdiği görüntüler o göstergenin özelliklerinin bütünü olarak yansıtılmaktadır. Görsel Düşünme'nin içinde, beyin organının devrede olacağı ve onun beslenmesi gerekliliğinden söz edilmelidir. Bunu da sağlayacak olan, en genel anlamda dış dünya kökenli "belirli ve görece dar kapsamlı bir konuya ilişkin, derlenmiş bilgi parçası; derleme süreci ölçüm, deney, gözlem, araştırma ya da haber toplama bulgularının özetlenmesi biçimi" olarak tanımlanan "Enformasyon" olacaktır. Düşünen özne olan insanın enformasyonu toplaması ve zihinde işlemesi gerekecektir. Bu iki temel işlevin bütünleşmesiyle; kavramlar yaratma, bilgi biriktirme, bağlantı kurma, ayırma ve çıkarım yapma işi zihnin ancak tüm algılanabilir tikellerden uzaklaşarak çalışabilen yüksek bilişsel işlevlerle donanması gerçekleşecektir.

Daha yalın bir biçimde ifade edilirse "Görsel Düşünme" dinamiğinde; insanın dış dünyadaki nesneden algıya, zihinde imgeye, zihindeki imgenin düşünceye ve düşüncenin kavrama değişimi işleyişi belirleyici olmaktadır. Sonuç olarak denilebilir ki, Antik Grek'ten Orta Çağ'a ayrıntıyla üzerinde durulan "Görsel Düşünme Alfabeti" olarak nitelendirilebilecek "tümeller tartışması", Orta Çağ'da yaşadığı çalkantılı bir dönem sonrasında Yeni Çağ'da durulmaya yüz tutmuş ve Modern Çağ'da anlam kazanması sürecine değin farklı kuramlarla şekillenmesinin yarattığı ortamların açıklanmasına önemli katkı sağlamıştır.

**Kaynakça**

- Altunya, H. ve Yeşil, M. (2016). Aristoteles'in kategoriler kuramının ele alınış biçimleri. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 6, 2, 79-108.
- Arnheim, R. (2021). *Görsel düşünme*. (3. baskı). Metis Yayınları.
- Cevizci, A. (2001). *Ortaçağ felsefesi tarihi*. (2. baskı). Asa Kitabevi.
- Çüçen, K. (2010). *Ortaçağ ve Rönesans'ta felsefe*. Ezgi Kitabevi.
- Gökberk, M. (1993). *Felsefe tarihi*. (6. baskı). Remzi Kitabevi.
- Kahveci, K. (2021). Felsefeye yeniden dönüş: Tümmeller tartışması üzerine düşünceler. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 67, 363-375.
- Korkman, H. (2018). Tümmeller tartışmasının psikoloji bilimi açısından doğurguları, *Akademik Bakış Dergisi*, 66, 430-441.
- Langer, S.K. (1964). Abstraction in art. *Journal Aesthetics and Art Criticism*, 22, 379-392.
- Topaloğlu, A. (2005). Tümmeller sorunu, nominalizm ve din, *Felsefe Tartışmaları*, 34, Ankara.

**Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı**

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

**Yazarların Makaleye Katkı Oranları**

Makalede yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

**Çıkar Beyanı**

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.